

Тетяна ПАСІЧИНСЬКА,

orcid.org/0000-0003-3452-7129

викладач кафедри народних інструментів

Харківської державної академії культури

(Харків, Україна) *Tatyana.acco@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АКОРДЕОННОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Сучасне українське акордеонне мистецтво активно функціонує у світовому музичному просторі. Воно пройшло власний унікальний шлях становлення, зумовлений історичними, політичними та соціальними умовами, які склалися в Україні протягом ХХ–ХХІ ст. Численні конструкторські вдосконалення акордеона дали змогу композиторам та цілій плеяді виконавців опанувати широку палітру виражальних засобів та значно розширити технічні можливості інструменту, що зрештою посприяло входженню акордеонного мистецтва як невід’ємної складової до сучасного музичного простору України та всього світу.

У статті основну увагу зосереджено на висвітленні жанрових та стильових пріоритетів акордеонного мистецтва в Україні. Простежено вплив репертуарних вподобань на складні процеси популяризації акордеона протягом ХХ ст. Висвітлено основні етапи розвитку українського акордеонного мистецтва від періодів входження у вітчизняний музичний простір та прототипу, через процеси невизнання та заборони у післявоєнний період й до етапів «філармонійної спеціалізації», академізації та формування естрадно-джазового, джазово-академічного напрямків і феномену «модерн-баяна» («модерн-акордеона»). Розглянуто специфіку функціонування сучасного вітчизняного виконавства на акордеоні в різноманітності форм як сольного, ансамблевого так і оркестрового (у складі естрадних, джазових та однорідних оркестрів).

З’ясовано, що акордеонне мистецтво в Україні постійно еволюціонувало, зберігаючи тісний зв’язок із баянним мистецтвом. Але жанрово-стильова орієнтованість, відмінна від баянної, та творчість цілої плеяди акордеоністів сприяли виникненню самостійного сучасного українського акордеонізму. Його слід розглядати як системний феномен з багатьма нерозривно пов’язаними компонентами: композиторсько-виконавським, з різноманітними творчими формами реалізації, та жанрово-стильовим.

Ключові слова: акордеонне мистецтво України, акордеонне виконавство, академізація, естрадно-джазова музика, джазово-академічний напрям.

Tetiana PASICHYNSKA,

orcid.org/0000-0003-3452-7129

Lecturer at the Department of Folk Instruments

Kharkiv State Academy of Culture

(Kharkiv, Ukraine) *Tatyana.acco@gmail.com*

PECULIARITIES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF ACCORDION ART IN UKRAINE

Modern Ukrainian accordion art actively functions in the world music space. It went through its own unique path of development, determined by the historical, political and social conditions that developed in Ukraine during the 20th–21st centuries. Numerous design improvements of the accordion enabled composers and a whole galaxy of performers to master a wide palette of expressive means and significantly expand the technical capabilities of the instrument, which ultimately contributed to the entry of accordion art as an integral component of the modern musical space of Ukraine and the whole world.

The main focus of the article is on highlighting the genre and style priorities of accordion art in Ukraine. The impact of repertoire preferences on the complex processes of accordion popularization during the 20th century is traced. The main stages of the development of Ukrainian accordion art from the periods of entry into the domestic musical space and the prototype stage, through the processes of non-recognition and prohibition in the post-war period and to the stages of “philharmonic specialization”, academization and the formation of pop-jazz, jazz-academic trends and the phenomenon of “modern bayana” (“modern accordion”). The specifics of the functioning of modern domestic performance on the accordion in a variety of forms, both solo, ensemble and orchestral (as part of variety, jazz and homogeneous orchestras) are considered.

It was found that the accordion art in Ukraine constantly evolved, maintaining a close connection with the accordion art. But the genre-stylistic orientation, different from the accordion, and the creativity of a whole galaxy of accordionists contributed to the emergence of independent modern Ukrainian accordionism. It should be considered as a systemic

phenomenon with many inextricably linked components: compositional and performing, with various creative forms of realization, and genre and style.

Key words: *acordeon art of Ukraine, accordion performance, academization, variety-jazz music, jazz-academic direction.*

Постановка проблеми. Історичний шлях акордеонного мистецтва в Україні позначений тривалим перебуванням у «тіні» мистецтва гри на баяні. Протягом всього періоду еволюції від розважального естрадного інструмента до набуття статусу академічного, від виконання запозиченого репертуару до оригінальних високохудожніх творів, різні фактори впливали на формування та затвердження сучасного універсального статусу акордеона. Створення класів акордеона, виокремлення категорії «акордеон» на музичних конкурсах та фестивалях, творчі досягнення акордеоністів спонукають до необхідності відокремлення вивчення акордеонного мистецтва від баянного та позиціонування його самостійності.

Аналіз досліджень. Дослідженню питань функціонування баяна та акордеона в музичному просторі СРСР та України присвячені роботи В. Бичкова (1977), М. Імханицького (2006), В. Марченка (2014), (2019), М. Булди (2007), (2017), І. Єрґієва (2014) та інш. Але переважна більшість дослідників не розглядають акордеонне мистецтво як самобутнє явище, а висвітлюють окремі аспекти суто акордеонного мистецтва лише в контексті вивчення баянного виконавства. В. Марченко наголошує, що «проблеми історії становлення та розвитку акордеона і на сьогодні в вітчизняному мистецтвознавстві залишаються малодослідженими. Серед бібліографічних матеріалів немає жодної праці що визначає акордеонне мистецтво як цілісне явище, відсутні публікації, що мають узагальнюючий характер» (Марченко, 2014: 143).

Мета статті – окреслити особливості еволюції та дослідити основні етапи становлення українського акордеонного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Своїй появі в музичному просторі України на початку ХХ ст. акордеон завдячує цілій низці факторів, зокрема інтернаціоналізації культурного життя, розвитку засобів масової інформації, зміні соціально-економічних умов, демократизації світової музичної культури та її збагаченню новими жанрами та стилями. На хвилі захоплення естрадною музикою, в якій вже з кінця ХІХ ст. у Європі функціонував, а у деяких жанрах і домінував акордеон, цей інструмент потрапляє в Україну. Акордеон починають широко використовувати для сольного виконання як «цілком професійний інструмент, з достатньо

великим діапазоном, широкими технічними і виражальними можливостями» (Бичков, 1977: 17) та активно вводять до складу різноманітних ансамблів, естрадних та джазових оркестрів («Теа-джазу» під кер. Л. Утьосова, «Джаз-капели Л. Яблонського», харківського джаз-оркестру під кер. Б. Ренського тощо).

Специфіка становлення акордеонного мистецтва в Україні у 1920-ті рр. пов'язана з «молодістю» самого інструмента, який ще не набув остаточної конструкторської форми та активно вдосконалювався, з варіантністю назви інструмента («клавір-гармоніка», «танго-гармоніка», «піано-акордеон» тощо) та з відсутністю власного виробництва. Через це в академічній сфері акордеон позиціонувався як «чужорідний» інструмент, особливо у порівнянні з домінантним «народним» баяном і знаходив застосування «в сфері молодого радянського джазу (яке) зумовлювалося як презентативністю зовнішнього вигляду, так і багатотембровістю, незвичністю виконавської постави (стоячи) та театралізації виконавства, палітри технічних прийомів. Водночас слід визнати й певну першість акордеона в опануванні джазової стилістики, порівняно з баяном, який був орієнтований на побутове музикування» (Імханицький, 2006: 457).

Період 1920–1940-х рр. не позиціонується у дослідницькій літературі як самостійний, наприклад В. Марченко (2019) окреслює перший етап розвитку українського акордеонного мистецтва періодом 1950-х – 70-х рр. Але враховуючи все вищесказане, можемо визнати цей період протоетапом становлення акордеонізму в українському музичному просторі.

У період Великої Вітчизняної війни внаслідок великої затребуваності для підняття бойового духу та організації дозвілля фронтовиків, а також появи великої кількості технічно досконалих трофейних акордеонів, активізувався процес ствердження акордеона в українській інструментальній культурі. Завдяки портативності, можливості самоаккомпанементу, яскравому звучанню та відсутності необхідності настроювання, цей інструмент почав використовуватися для виконання нового, відповідного до реалій воєнних часів, репертуару: фронтових патріотичних пісень, фольклорних творів, творів на героїчну тематику тощо. Парадоксальним є той факт, що виконавство на акор-

деонах німецького та італійського виробництва в той час не склали жодних асоціацій у слухачів з «фашистським» інструментом, а навпаки сприяли всенародному визнанню. Лише наслідки ідеологічної Постанови ЦК ВКП(б) 1948 р. призвели до тимчасової опали на акордеон і загальмували його розвиток у вітчизняній культурі майже на десятиріччя, аж до так званої «хрущовської відлиги».

Розвиток самодіяльності у повоєнні роки, пов'язаний з активною діяльністю агітбригад, також сприяв популяризації акордеона та появи великої кількості шанувальників, як слухачів, так і виконавців-самоучок. Слід зауважити, що до цього періоду виконавцями на акордеоні ставали здебільшого професійні музиканти інших спеціальностей, зокрема піаністи, баяністи та диригенти. Про їхній високий рівень виконавської техніки свідчать відео-, аудіозаписи з майстерно виконаними технічно складними творами та можливість функціонувати в багатьох іпостасях як солісти, акомпаніатори, учасники естрадних, джазових оркестрів та ансамблів. Поступова демократизація репертуару, який вібрав у себе обробки народних пісень, танців, естрадних мініатюр, зумовила функціонування акордеону у складі філармонічних груп, що надало можливість виокремити у 1950-ті – 1970-ті рр «стадію філармонійної спеціалізації» (Булда, 2007: 9).

«Інструмент входив до складу естрадно-джазових оркестрів; акордеон разом із фортепіано, гітарою та ударними утворював ритмсекцію таких колективів; інколи на акордеоні виконували соло у супроводі джаз-оркестру. Також акордеон ... входив до складу естрадних інструментальних ансамблів. Такі колективи функціонували при філармоніях, мистецьких навчальних закладах, клубах, будинках культури тощо» (Марченко, 2019: 103).

Функціональний універсалізм виконавства на акордеоні того часу проявився не тільки в опорі на естрадно-джазову та фольклорну стилістику. Водночас численні ансамблі, в яких акордеон ставав домінуючим інструментом, почали виконувати перекладання класичних творів, що в свою чергу стало поштовхом до поступової академізації акордеона. Завдяки діяльності цілої плеяди акордеоністів, зокрема Я. Табачника, В. Ковтуна, Ю. Пешкова, Б. Векслера, Ю. Шахнова, які органічно поєднували в своїй творчості виконавську та композиторську діяльність, інтенсифікувалися процеси популяризації інструмента, закладалися основи академізації, а водночас збагачувався оригінальний репертуар.

Вагомим поштовхом для поширення акордеона в українському музичному просторі стало відновлення його виробництва у 1960-х рр. на фабриках музичних інструментів Полтави та Житомира.

Репертуар акордеоністів поступово збагачувався перекладаннями творів класичної спадщини, але особливості конструкції лівої клавіатури та обмеженість функцій її використання особливо при відтворенні фортепіанної, органної та клавесинної фактури, значно ускладнювали цей процес. Лише освоєння виконавства на готово-виборному акордеоні у 1970-х рр. сприяло подоланню конструкторських обмежень та стало імпульсом для остаточного утвердження акордеона в академічному напрямку.

У 1970-ті роки відбувалася академізація естрадно-джазового виконавства, що сприяло формуванню джазово-академічного акордеонного мистецтва (Булда, 2007: 10). Це був період «введення стилістичних елементів естрадно-джазової музики в твори класичного зразка, що суттєво вплинуло на композиторську творчість і виконавство вітчизняних й зарубіжних акордеоністів-баяністів» (Булда, 2017: 33).

Акордеон надактивно функціонує і як ансамблевий інструмент. Завдяки змінюваності виконавських складів, тяжінню до малих ансамблевих форм, своєрідній «рухливості» та мобільності, втілюються новітні проекти, орієнтовані на сучасний репертуар та формується нова палітра тембрових сполучень. Як зазначає Л. Снедкова, «комплексне поєднання традиційних і специфічних баянних та акордеонних виражальних засобів як аспект творчого композиторського мовлення, збагачених теоретично обґрунтованою методологією мікро-макроінтонування, характеризує зразки найвищої виконавської майстерності сучасних виконавців ансамблів малих форм змішаних жанрів» (Снедкова, 2012: 159).

Специфічною ознакою сучасного акордеонізму в Україні є створення великих акордеонних оркестрів. Основу репертуару таких колективів складають твори класичної спадщини та фольклорні зразки, опрацьовані здебільшого керівниками цих колективів (Гончаров, 2013). Необхідно зазначити, що оркестри акордеоністів є поширеним явищем на всіх ланках сучасної фахової освіти.

На межі XX–XXI ст. науковою та виконавською діяльністю І. Єргієва започатковане формування феномену «модерн-баяна» («модерн-акордеона»), творча концепція та значущість якого полягає «в

єдності виконавсько-композиторської ініціативи у складенні оригінальних високохудожніх композицій для баяна як «музики для слухання» з включенням тембро-сонорних ефектів у функції конкретно-графічних показників – носіїв архетипових смислів музики поставангардного стилю» (Єргієв, 2014: 160).

Значущість цього феномену обумовлена як переосмисленням звукозображувальної палітри інструмента, так і формуванням нових рис творчої особистості акордеоністів, зокрема стильового універсалізму, спрямованості на новаторство та взаємозбагачення композиторсько-виконавського тандему, театралізація виступів та інші форми творчого самовираження.

Активна взаємодія виконавців з аудиторією, орієнтація на синтез різних жанрів та стилів поступово сформували уявлення про універсальність акордеонного мистецтва, яке сприяло появі нових мікстових стилів, зокрема «фольк-поп-джазового» – «слобожанського стилю» (Снедкова, 2012: 160).

Висновки. Українське акордеонне мистецтво пройшло понад віковий шлях, протягом якого виконавство на інструменті еволюціонувало від естрадного, побутового, фольклорного, естрадно-джазового, джазово-академічного до універсального, здатного втілювати будь-які художні задуми та реалізовувати високохудожні проекти завдяки невичерпному потенціалу засобів виразності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булда М. *Джазово-академічний напрямок виконавської і композиторської діяльності вітчизняних і зарубіжних баяністів-акордеоністів (на матеріалі творчості А. Білошицького)*. Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність : зб. наук. пр. Рівне: Волинські обереги, 2017. С. 30–36.
2. Булда М. *Естрадно-джазова музика в акордеонно-баянному мистецтві України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: композиторська творчість і виконавство*. (Автореф. дис. канд. мистецтвознавства). ХДУМ ім. І. П. Котляревського, Харків, 2007. 19 с.
3. Бычков В. *Баянно-акордеонная музыка России и Европы: в 2 кн. Кн. 2: Аккордеонная музыка Европы*. Челябинск: государственный институт искусств, 1977. 290 с.
4. Гончаров О. *Оркестри (ансамблі) баянів та акордеонів. Проблеми репертуару*. Культура України. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць, вип. 43, Харківська державна академія культури, Харків, 2013. С. 271–278.
5. Єргієв І. *Український «модерн-баян» – творчий феномен Одеської виконавської школи*. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, вип. 110, Київ, 2014. С. 160–170.
6. Имханицкий М. *История баянного и аккордеонного искусства: Учебное пособие*. Москва: РАМ им. Гнесиных, 2006. 520 с.
7. Марченко В. *Еволюція акордеонного мистецтва: історичний аспект*. Культура і сучасність: альманах, вип. 2, Міленіум, Київ, 2014. С. 142–147.
8. Марченко В. *Історико-культурні виміри еволюції акордеонного мистецтва в Україні*. (Дис. канд. мистецтвознавства). НАКККіМ, Київ, 2019. 211 с.
9. Снедкова Л. *Сучасне ансамблеве музичування за участю баяна та акордеона в Слобожанщині*. Вісник ХДАДМ: зб. наук. праць, вип. 5, Харків, 2012. С. 157–160.

REFERENCES

1. Bulda M. *Dzhazovo-akademichniy napriamok vykonavskoi i kompozitorskoi diialnosti vitchyznianskykh i zarubizhnykh baiyanistiv-akordeonistiv (na materialy tvorchosti A. Biloshytskoho)* [Jazz-academic direction of performing and compositional activity of domestic and foreign accordionists (based on the work of A. Biloshitskyi)]. Aktualni problemy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v Ukraini: istoriia i suchasnist: zb. nauk. pr. Rivne: Volynski oberehy, 2017. pp. 30–36 [in Ukrainian].
2. Bulda M. *Estradno-dzhazova muzyka v akordeonno-baiannomu mystetstvi Ukrainy druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia: kompozitorska tvorchist i vykonavstvo* [Stage and Jazz music in accordeon-bayan art of Ukraine in the second half XX – beginning of the XXI century: composer creativeness and performance]. (Avtoref. dys. kand. mystetstvovnavstva), KhDUM im. I. P. Kotliarevskoho, Kharkiv, 2007. 19 p. [in Ukrainian].
3. Byichkov V. *Bayanno-akordeonnaya muzyka Rossii i Evropyi: v 2 kn. Kn. 2 : Akkordeonnaya muzyka Evropyi* [Bayan and accordion music of Russia and Europe: in 2 books. Book 2: Accordion music of Europe]. Chelyabinsk: gosudarstvennyy institut iskusstv, 1997. 290 p. [in Russian].
4. Honcharov O. *Orkestry (ansambli) baiyaniv ta akordeoniv. Problemy repertuaru* [Orchestras (ensembles) of bayans and accordions. Repertoire problems]. Kultura Ukrainy. Serii: Mystetstvovnavstvo: zbirnyk naukovykh prats, vyp. 43, Kharkivska derzhavna akademiia kultury, Kharkiv, 2013. pp. 271–278 [in Ukrainian].
5. Ierhiiev I. *Ukrainskyi «modern-baian» – tvorchiy fenomen Odeskoi vykonavskoi shkoly* [Ukrainian «modern bayan» is a creative phenomenon of the Odesa Performing Arts School]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho, vyp. 110, Kyiv, 2014. pp. 160–170 [in Ukrainian].
6. Imhanitskiy M. *Istoriya bayannogo i akordeonnogo iskusstva* [History of bayan and accordion art]: Uchebnoe posobie, Moskva: RAM im. Gnesinyih, 2006. 520 p. [in Russian].

7. Marchenko V. Evoliutsiia akordeonnoho mystetstva: istorychnyi aspekt. Kultura i suchasnist [Evolution of accordion art: historical aspect]: almanakh, vyp. 2, Milenium, Kyiv, 2014. pp 142–147 [in Ukrainian].

8. Marchenko V. Istoryko-kulturni vymiry evoliutsii akordeonnoho mystetstva v Ukraini [Historical and cultural dimensions of the evolution of accordion art in Ukraine]. (Dys. kand. mystetstvoznavstva). NAKKKiM, Kyiv, 2019. 211 p. [in Ukrainian].

9. Sniedkova L. Suchasne ansambleve muzykuvannia za uchastiu baiana ta akordeona v Slobozhanshchyni [Modern ensemble music-making with the participation of bayan and accordion in Slobozhanshchyna]. Visnyk KhDADM: zb. nauk. prats, vyp. 5, Kharkiv, 2012. pp 157–160 [in Ukrainian].